

JUHÁSZ ZSUZSANNA

A fogvatartott nők és gyermekeik védelméről

Világviszonylatban azon nők, illetve leányok száma, akik fogvatartottként előzetes letartóztatásukat vagy szabadságvesztés büntetésüket töltik, *több mint félmillióra* tehető.¹ Az őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő, továbbá a már jogerősen elítélt terhes nők, valamint azok az anyák, akik kisgyermekről gondoskodnak, ezen fogvatartotti népeesség kifejezetten sérülékeny csoportját alkotják. A Greifswaldi Egyetem által végzett nemzetközi kutatásból² az derült ki, hogy a fogvatartott nőknél meghatározó hányadot tesznek ki az anyák. A megkérdezettek 81,9%-ának volt például gyermeke Görögországban, 70,2%-ának Lengyelországban, 68,7%-ának Litvániában, 67,8%-ának Németországban, 63,5%-ának Oroszországban és 57,7%-ának Dániában.

Jellemző ugyanakkor, hogy sem abszolút számokban, sem arányaiban nem ismert pontosan azon gyerekek érintettsége, akik édesanyjukkal együtt vannak büntetés-végrehajtási intézetben, mivel ezen adatokat a büntetés-végrehajtási hatóságok általában nem tartják nyilván. Emellett számos országban arra vonatkozóan sem találunk adatokat, hogy a bebörtönzött anyáknak hány gyermekük van, mert ennek rögzítése ugyancsak nem része a befogadási eljárásnak.³ Általánosságban elmondható ugyanakkor, hogy a legtöbb gyermek nem kerül e közegbe, hanem a nagyszülők, az apa, más rokonok gondozására bízzák őket, illetve állami nevelőintézményekbe kerülnek arra az időre, míg az anyát előzetes letartóztatottként vagy elítéltként fogva tartják.

A gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény leszögezi, hogy a gyermeket szüleitől azok akarata ellenére csak akkor kell elválasztani, ha az a gyermek mindenképp felett álló érdekében szükséges.⁴ Az alapvető dilemmát az okozza, hogy mi szolgálja jobban a gyermek érdekeit: ha elválasztják az édesanyjától, vagy ha egy ingerszegény környezetben ugyan, de a szülővel maradhat. Az egyik oldalról ugyanis a szülő bebörtönzése a gyermekek számára pszichoszociális problémák egész sorát eredményezheti: megfigyelhető többek között a depresszió, a hiperaktivitás, az agresszivitás, a tanulmányok-

---

¹ WALMSLEY, Roy.: *World Female Imprisonment List*. International Centre for Prison Studies. London, 2006. 1. p.

² DÜNKEL, F. – KESTERMANN, C. – ZOLONDEK, J.: *Internationale Studie zum Frauenstrafvollzug, Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und best practice*. (Department of Criminology, University of Greifswald, 2005.)

³ Az USA Statisztikai Hivatalának 2008. augusztusi Jelentése arról számolt be, hogy 1991 óta azon 18 év alatti gyermekek száma, akiknek édesanyját bebörtönözték, 131%-kal nőtt. GLAZE, Lauren E. – MARUSCHAK, Laura M.: *Parents in prison and their minor children*. Bureau of Justice Statistics. Special Report August 2008. 2. p., <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/pptmc.pdf>.

⁴ Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény. (9. cikk 1.)

ban való visszaesés,⁵ illetve alvási, evési problémák jelentkezhetnek. Az anyától történő elválasztásnak, az anyával való kapcsolattartás korlátozottságának, illetve a börtönbeli látogatásoknak a gyermekre gyakorolt hatásai mellett figyelembe kell venni, hogy hogyan biztosítható a gyermek további elhelyezése, felügyelete, gondozása. A másik oldalról a közös elhelyezés esetén számolni kell a külvilággal, azon belül is a családdal való kapcsolattartás, illetve a gyermek fejlődését pozitívan befolyásoló tényezők korlátozottságával. Tekintettel kell lenni tehát többek között a bebörtönzés gyermekre gyakorolt hatására, a külvilághoz való alkalmazkodásra az anya szabadítását, vagy tőle történő elválasztást követően.⁶ Vannak államok, melyek ebben a szituációban az első megoldást választják, így kifejezetten tiltják, hogy a gyermek a szabadságelvonás tartamára az anyával együtt lehessen. Ebben az esetben különösen fontos azonban a családi kötelékek fenntartásának biztosítása, többek között azért is, mert a gyakorlati tapasztalatok alapján a megfelelő családi háttér a szabadulás után pozitívan befolyásolhatja az ismételt bűnelkövetést. A nemrég szült nők esetében pedig kiemelt figyelmet kell fordítani a gyermektől való elválasztás miatt fellépő szülés utáni depresszióra, mely esetenként igen súlyos, illetve időben elhúzódó is lehet.⁷

Annak ellenére, hogy mindkét megoldás mellett hozhatók fel érvek és ellenérvek, a gyakorlatból úgy tűnik, hogy esetenként a kevésbé rossz megoldás az együttléti biztosítása. A legtöbb ország, amely lehetővé teszi az anyával közös elhelyezést a gyermek egy bizonyos életkoráig, vagy fejlettségi szintjének eléréséig ad erre engedélyt, azt követően a gyermeknek el kell hagynia az intézményt. Arra is van példa (Kirgiz Köztársaság, egyes USA tagállamok), hogy a szabadságelvonás tartama alatt született gyermek maradhat az anyával, de az azt megelőzően született gyermek már nem.⁸

A gyermekek fogva tartási helyre, végrehajtási intézetbe történő „bekerülésének” egyébiránt két módja különül el egymástól. Egyrésztől lehetséges, hogy a gyermek a születését követően édesanyjával együtt kerül befogadásra, másrésztől gyakori, hogy az anya a szabadságelvonás alatt ad életet gyermekének. Az első esetkör vizsgálva kiemelendő, hogy a közös elhelyezés engedélyezése csak bizonyos feltételek fennállása esetén lehetséges. Így, ha a gyermek még nem ért el egy bizonyos fejlettségi szintet, például anyatejjel táplálják, indokolt, hogy anyjával maradjon. Hasonló a megoldás akkor is, ha a gyermek még nem töltött be egy meghatározott életkort.

Itt jegyezném meg, hogy néhány ország szabályozása lehetővé teszi, hogy a gyermek az édesapjával éljen együtt a börtönkörnyezetben. Így Dániában az apával maradhat a gyermek, feltéve, hogy a fogvatartott apa a gyermek három éves kora előtt szabadul. Ausztráliában nem tesznek különbséget a szülők között, így ha az apa látja el a gyermek szülői felügyeletét, kérheti a hatóságtól, hogy a gyermeket vele együtt helyez-

⁵ E témához lásd CHO, Rosa Minhyo: *Impact of maternal imprisonment on children's probability of grade retention*. Journal of Urban Economics 65 (2009) 11–23. pp.

⁶ Women in Prison Project Group: *Women in prison and the children of imprisoned mothers*. A briefing for friends. 2007. 12. p.

⁷ PALMER, Jan: *Special health requirements for female prisoners*. In: MOLLER, L. – STÖVER, H. – JÜRGENS, R. – GATHERER, A. – NIKOGOSIAN, H. (szerk.): *Health in prisons. A WHO guide to the essentials in prison health*. WHO Regional Office for Europe. Copenhagen. 2007. 166. p.; A fogvatartott nők terhességgel kapcsolatos érzéseiről, féltelmeiről bővebben: WISMONT, Judith Merenda: *The lived pregnancy experience of women in prison*. Journal of Midwifery & Women's Health 2000/4. 292–300. pp.

⁸ ROBERTSON, Oliver: *Children imprisoned by circumstance*. Quaker United Nations Office. 2008. 15. p.

zék el.⁹ Az apa-gyermekek együttes elhelyezés engedélyezhető emellett Bangkokban és Thaiföldön is.¹⁰

A második esetkör alapja lehet, hogy a nő már a befogadáskor gyermeket vár, de esetenként előfordul az is, hogy a szabadságelvonás alatt lesz terhes.

Őrizet, előzetes letartóztatás

A gyanúsított nők fogva tartásának és kihallgatásának tartamát illetően eltérések figyelhetők meg az egyes jogrendszerekben, például az elkövetett bűncselekmény természetén alapján. Vannak országok ahol a gyanúsított kihallgatása, őrizetben tartása néhány órát vehet igénybe, másutt ez néhány hetet, esetleg ennél is hosszabb időt jelent. Az Egyesült Királyságban például 1 nap áll a hatóság rendelkezésére, ami azonban 4 napra, illetve terrorizmussal kapcsolatos bűncselekmény elkövetésével vádolás esetén 28 napra meghosszabbítható. Akármelyik esetet vesszük is alapul, igen gyakori, különösen gyermeküket egyedül nevelő anyák¹¹ esetén, hogy nem tudnak gyermekük megfelelő felügyeletéről, ellátásáról gondoskodni. Ezért van alapvető jelentősége azon jogi normáknak, melyek lehetővé teszik, hogy a gyermekes anyákat otthonukban hallgassák ki, és ne kelljen a rendőrhatalóság előtt megjelenniük. Amennyiben azonban a kihallgatásra a rendőrségen kerül sor, egyértelműen leszögezhető, hogy a helyszín a legtöbb esetben még a büntetés-végrehajtási intézeteknél is alkalmatlanabb a gyermekek számára. Angliából származó esettanulmányok¹² például arról számoltak be, hogy a gyermekeket már az is félelemmel, szorongással töltötte el, ha jelen voltak édesanyjuk lefényképezésénél, ujjlenyomatvételénél. Másrészt arra is hozható példa, hogy a családtagokat nem is értesítik a letartóztatásról. Így Indiában lehetőség van arra, hogy az anya a rendőrségen együtt legyen 5 évnél fiatalabb gyermekével, de a gyakorlatban a rendőrhatalóság nem mindig engedi a letartóztatott nőnek, hogy felvegye a hozzátartozóival a kapcsolatot. Ez pedig azt eredményezheti, hogy a gyermek esetenként napokat tölt egyedül, mivel nincs tudomása arról, hogy édesanyja hol tartózkodik.

Az előzetes letartóztatott nők fogva tartására gyakorta az elítélt nőkkel közösen kerül sor, ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy az előzetes letartóztatásban lévő nők rosszabb fogvatartási körülmények között élnek, mint az elítéltek. Így elszenvedik többek között a munkavégzés, a gyógykezelések, a szakképzési lehetőségek korlátozottságát. Az ügyész a nyomozás érdekeit szem előtt tartva megtilthatja számukra látogató fogadását, korlátozhatja a családdal való kapcsolattartást, a levelezés jogának gyakorlását, ami igen jelentős megterhelést jelent a nők számára, különösen akkor, ha a fogvatartott nő egyúttal anya is, aki gyermekét egyedül neveli. A kapcsolattartás korlátozásának a gyermekekre nézve közvetlen és közvetett hatásai is lehetnek. Így például megtiltható az anyának a gyermekkel való találkozása, míg valamely családtag érintettsége esetén előfordulhat az is, hogy nincs olyan személy, aki a gyermeket a látogatásra a

⁹ ALEJOS, Marlene: *Babies and small children residing in prisons*. Quaker United Nations Office. 2005. 34. p.

¹⁰ ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 17. p.

¹¹ Az Egyesült Királyságban az egyedülálló anyák aránya a fogvatartott nők körében háromszor nagyobb, mint az átlagnépességénél (29%-8%). The Quaker Council for European Affairs: Country Report: United Kingdom; www.quaker.org/qcea/prison

¹² WOODROW, Jane: *Mothers in prison: the problem of dependent children*. Cambridge University, 1992. 96–97. pp.

fogvatartott nőhöz kísérné. Ilyen körülmények között Angliában és Walesben 4 őrizetben lévő férfiből 1, míg a nők fele nem számíthat látogatásra a családjától.¹³

Arra is akad példa, hogy a kisgyermekes anyák, ha előzetesen vannak, nem kapnak helyet anya-gyermek részlegben, vagy a közös elhelyezést biztosító speciális cellákban.¹⁴ Ezzel összefüggésben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1663. számú határozata¹⁵ szorgalmazza, hogy gyermekét egyedül nevelő nők esetén csak kivételes esetekben (például ismételt bűnelkövetés, szökés, a tanúk befolyásolásának veszélye) kerüljön sor szabadságelvonásra a jogerős ítéletet megelőzően. A gyakorlatban ugyanakkor a nők többsége munkanélküliségéből, kedvezőtlen anyagi körülményeiből adódóan az olyan alternatívákat, mint például az óvadék, biztosíték, nem is tudja igénybe venni, ezért kerül sor esetükben a kényszerintézkedés alkalmazására.¹⁶

A jogerős ítélet meghozatala során egyes országokban megfigyelhető a gyermek érdekeinek figyelembe vétele. Angliában és Walesben például az ítélethozatalt megelőzően a bíró mérlegelési jogkörében jelentést kérhet arra vonatkozóan, hogy az anyával szemben alkalmazott jogkövetkezmény milyen kihatással lesz a gyermekre nézve. Egyiptomban a bírónak arra van lehetősége, hogy mindkét szülő bebörtönzése esetén, amennyiben a gyermek 15 év alatti, az egyik szülő szabadságvesztését elhalassza a másik fél szabadulásáig. Olaszországban a terhesség ténye, illetve hat hónapnál fiatalabb gyermek automatikusan az anya büntetésének felfüggesztését vonja maga után, illetve erre lehetőség nyílik akkor is, ha a gyermek még nem töltötte be az első életévét. Hasonló szabályozás érvényesül Oroszországban is, ahol a terhes nők, valamint a 8 évnél fiatalabb gyermekek édesanyjának büntetése függeszthető fel a gyermek 8 éves koráig.¹⁷

A fenti példákkal szemben a legtöbb országban az ítélet meghozatala során az anyaság ténye, így a gyermek érdekei is figyelmen kívül maradnak. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1469 (2000). számú ajánlása a börtönben lévő anyákról és csecsemőkről¹⁸ ezzel összefüggésben kifejezetten leszögezi, hogy a kisgyermekes anyák számára közösségi alapú büntetéseket (pl. próbára bocsátás, közérdekű munka, mediáció, felfüggesztett szabadságvesztés stb.) kellene kimunkálni és alkalmazni, elkerülve a szabadságelvonással járó jogkövetkezményeket. A terhes, illetve kisgyermekes anyák bebörtönzésére ilyenformán csak a legvégső esetben szabadna sort keríteni, kivéve, ha a nő nagy tárgyi súlyú bűncselekményt realizált és veszélyt jelent a társadalomra. Itt jegyezném meg, hogy a szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények közül a pénzbüntetés alkalmazása sem szolgálja feltétlenül a nők érdekeit. A már hivatkozott kedvezőtlen anyagi háttérük, munkanélküliségük miatt nem minden esetben képesek vagyoni hátrány okozásával járó büntetések megfizetésére, így kerülhet sor esetükben a pénzbüntetés nem teljesítése miatt annak szabadságvesztésre történő átváltoztatására.

¹³ ROBERTSON, Oliver: *The impact of parental imprisonment on children*. Quaker United Nations Office. Geneva, 2007. 16–17. pp.

¹⁴ The Quaker Council for European Affairs: *Women in prison*. A review of the conditions in Member States of the Council Europe, February 2007. 36. p.

¹⁵ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison. Assembly debate on 28 April 2009.

¹⁶ TOWNHEAD, Laurel: *Pre-trial detention of women. And its impact on their children*. Quaker United Nations Office. 2007. 4–18. pp.

¹⁷ The Quaker Council for European Affairs: i. m. 69. p.

¹⁸ Recommendation 1469 (2000) Mothers and babies in prison. Assembly debate on 30 June 2000.

Gyermekkel közös elhelyezés a büntetés-végrehajtási intézetben

Azokban az esetekben, amikor a jogerős ítélettel az anya bebörtönzésére kerül sor, a gyermek anyjával közös elhelyezése egyes országokban, bizonyos feltételek mellett megengedett. Ilyen szempont lehet, ha a gyermek még nem ért el egy bizonyos életkort vagy fejlettségi szintet, így az anyával történő együttléte indokolt. A legtöbb nyugat-európai, valamint dél-amerikai országban ugyanakkor feltétel, hogy a fogvatartás helyéül szolgáló végrehajtási intézmény rendelkezzen anya-gyermek részleggel. Az e részlegekben történő elhelyezést emellett a börtönhatóságok további feltételhez köthetik, így például az anya csak akkor kerülhet e speciális fogva tartási helyre, ha jó magaviseletű és nem él kábítószerrel.

Az anya-gyermek együttes elhelyezés tekintetében egyébiránt a volt szovjet blokk országai általános nézetet képviselnek, míg a nyugat-európai országokban a végrehajtási feltételek, illetve kultúra függvényében eltérő szemléletekkel találkozhatunk. Észtország és Lettország például egyaránt a gyermek 4 éves koráig látja indokoltnak a közös elhelyezést. A nyitott börtönügyet valló Németországban hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítanak az anya személyes gondoskodásának gyermeke felett, ezért a gyermek 3, 4, vagy esetenként akár 6 éves koráig is a börtönkörnyezetben maradhat édesanyjával. Ezzel szemben a szigorúbb börtönpolitikát képviselő Angliában a hat hónapot meghaladó tartamot a gyermek számára károsnak ítélik meg, így a közös elhelyezés felső határa nyitott végrehajtási intézetben a gyermek 18 hónapos kora, míg a zártakban 9. Svédországban a börtönhatóságok törekvése úgyszintén arra irányul, hogy a gyermek csak olyan rövid ideig maradjon az intézményben, amíg az feltétlenül szükséges: a vonatkozó rendelkezések értelmében ez maximum a gyermek 12 hónapos kora.¹⁹ Európában hazánk, illetve Hollandia szabályozása biztosítja a legrövidebb együttléte, ami a gyermek hat hónapos koráig engedélyezett. E tartam - indokolt esetben - Hollandiában a gyermek 9 hónapos koráig, Magyarországon pedig 1 éves korig meghosszabbítható.²⁰

A közös elhelyezésre irányuló döntés meghozatalára vonatkozó jogosultság országonként ugyancsak eltérő. Angliában és Walesben például a befogadási bizottság javaslata alapján e kérdésben a börtönigazgató dönt. Indiában a döntés meghozatalába bevonják az anyát, illetve a családot is. Venezuelában az anya erre irányuló kérelme nyomán a végső döntést a végrehajtási intézet igazgatója és szociális munkása közösen hozzák meg. Ausztráliában ugyancsak az anya, vagy a gyermek felügyeletét, gondozását ellátó személy kérheti a közös elhelyezést. Franciaországban csak az anya dönthet a gyermek elhelyezésének kérdésében, de a hatóságok a döntés meghozatala kapcsán kérhetik, hogy az anya keressen alternatív megoldást, megelőzve a gyermek börtönkörnyezetbe kerülését. Amennyiben azonban az anya ragaszkodik döntéséhez, azt a végrehajtási hatóság sem befolyásolhatja, és köteles tiszteletben tartani. Egyedüli kivételnek számít a gyermek egészségi, biztonsági vagy erkölcsi veszélyeztetése, illetve ha nincs kapacitás a közös elhelyezés biztosítására. Amennyiben pedig az apa nem ért egyet az anya döntésével, bírósághoz fordulhat, de annak határozatáig az anya döntése érvényesül.²¹ A gyermekeket alacsony életkoruk miatt ritkán vonják be a döntésbe, kivételként Kanada

¹⁹ NDPHS Expert Group on Prison Health: Women's Health in Prison in the Northern Dimension Area. Thematic Report. NDPHS Series No. 3/2008. 44. p.

²⁰ ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 8. p. és The Quaker Council for European Affairs: i. m. 49–51. pp.

²¹ ALEJOS, Marlene: i. m. 34. p.; 37. p.

említhető, ahol, amennyiben ez lehetséges, figyelembe veszik a gyermek kívánságát is.²²

A gyermekek börtönbeli életkörülményei országonként, illetve esetenként országon belül is eltérnek egymástól. Szinte valamennyi államban jellemző azonban, hogy a börtönképesség többi részétől eltérő bánásmódban részesülnek, ami megnyilvánulhat például jobb elhelyezési körülményeikben,²³ ételmezésükben,²⁴ külvilággal való kapcsolat-tartásukban.²⁵ Ezzel összefüggő általános követelmény, hogy a gyermek soha nem kezelhető fogvatartottként, és az elhelyezés körülményeinek, a környezetnek, – amennyire csak lehetséges – hasonlítani kell a börtön falain kívülihez. Így például szükséges lenne biztosítani, hogy az anya minél több időt tölthessen gyermekével, de annak érdekében, hogy a többi fogvatartottal együtt részt vehessen a különféle börtönprogramokban, a gyermek felügyeletéről is gondoskodni kell. Azokban az esetekben tehát, amikor az intézményben a gyermek megfelelő felügyelete nem biztosított, az anya sikeres reintegrációja kerülhet veszélybe az oktatási, szakképzési programokból, munkavégzési lehetőségekből kimaradás okán. Dániában a gyermekükről gondoskodó anyák számára nincs munkavégzési kötelezettség, ha azonban dolgozni szeretnének, a gyermekek óvodába járhatnak. Észtországban egészségügyi indokok hiányában a 64 év alatti fogvatartottak munkavégzése kötelező, de a fogvatartott nők mentesülnek e kötelezettség alól, ha gyermekük 3 év alatti.²⁶ Hazánkban a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben kialakított anya-gyermek részlegben folyamatos csecsemőgondozói szolgálat működik, illetve az érintettek számára időszakos felügyeletet, rendszeres gyermekorvosi és védőnői ellátást, valamint pszichológust biztosítanak.²⁷

Számos európai országban találhatunk gyermek-barát elhelyezést, ami gyakorta a börtön többi részétől leválasztva, különálló épületben vagy elkülönült szárnyban történik. Jellemzőek a színesre festett falak, a nyitott ajtók, a kényelmes bútorok, játékok, sőt esetenként az anyák számára az is engedélyezhető, hogy saját ruhájukat viseljék. A speciális anya-gyermek elhelyezési lehetőségek korlátozott volta miatt számolni kell ugyanakkor a családtól, lakóhelytől távoli elhelyezésre, ami a családi kötelékek lazulását eredményezheti. Az Egyesült Királyságon belül például a fogvatartott nők fele az otthonától több mint 80 kilométerre kerül elhelyezésre. Ezzel összefüggésben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének már hivatkozott 1663 (2009) számú határozata leszögezi, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kellene, hogy a fogvatartott anyák elhelye-

²² ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 2–9. pp.

²³ Nepálban és más országokban is megfigyelhető, hogy a gyermek azért kerül az anyával együtt a börtönbe, mert nincs senki, aki gondoskodna róla. Sri Lankán például egy 9 éves kislány azért vonult be anyjával a börtönbe, mert nem volt hova mennie. Másrésztől az indiai végrehajtási viszonyokat tükrözi, hogy az anyával maradó gyermekeket esetenként férfi fogvatartottakkal közösen helyezik el. ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 13. p.

²⁴ Itt jegyezném meg, hogy egyes államokban a gyermek ételmezéséről az anyának kell gondoskodnia (pl. Venezuela), míg másokban ez a végrehajtási intézmény feladata.

²⁵ Hazánkban például az általános szabályoktól eltérően az anya-gyermek részlegben elhelyezett nők és gyermekek számára rendszeres látogatás engedélyezhető, ami hetente legalább egy alkalmat jelent. Általánosságban elmondható azonban, hogy igen sok országban a bebörtönzött szülők gyermekei nem kommunikálhatnak, érintkezhetnek a börtönkörnyezeten kívül élő gyermekekkel, illetve az anyák nem tölthetnek elég időt gyermekeikkel. UNODC: *Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment*. Criminal Justice Handbook Series. New York, 2008. 21. p.

²⁶ NDPHS Expert Group on Prison Health: i. m. 46. p.; 59. p.

²⁷ A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/65/2003. (IK.Bv. Mell.8.) OP intézkedése az anya és fogvatartása alatt született gyermeke együttes elhelyezésének eljárási szabályairól

zésére a családjuktól indokolt, elfogadható távolságra és utazási időn belül kerüljön sor.²⁸

A börtönben született gyermekek

A fogvatartott nők terhességi rátája országonként eltérően alakul. Az USA-ban például becslések szerint a nők 6–8%-a terhesen kerül büntetés-végrehajtási intézetbe, míg Indiában 3,03% szül börtönben. Az Egyesült Királyság igazságügyi minisztériumának adatai alapján 2006 és 2007 között 99 fogvatartott nő adott életet a börtönbüntetésének tartama alatt.²⁹

Egyes országokban (például India, Egyiptom) a terhesség tényét a bíróságoknak figyelembe kell venniük az ítélelhozatal során, míg másokban (Anglia és Wales, Chile) ilyen rendelkezésekkel nem találkozunk. A Kirgiz Köztársaságban, Oroszországban és más volt szovjet tagköztársaságokban a terhesség nem erőszakos bűncselekmény elkövetése esetén a szabadságvesztés felfüggesztését vonja maga után.

A gyakorlatban a terhes nők szülészet hiányában a börtönön kívüli kórházban, illetve más egészségügyi létesítményben adnak életet gyermeküknek, majd ezt követően kell visszatérniük a börtönbe. Arra is akad azonban példa, hogy a kismama egy meghatározott időre még a börtönkörnyezeten kívül maradhat gyermekével, vagy gyakoribb kapcsolattartást biztosítanak számára, mint a börtönben élő idősebb gyermekek számára.

Az anya és újszülött gyermekének elhelyezésére az egyes országok gyakorlatában igen változatos megoldásokkal találkozhatunk. Örményországban, Cipruson, Dániában, Izlandon, Írországban például egyáltalán nincsenek anya-gyermek részlegek a végrehajtási intézeteken belül. Luxemburgban speciális zárkát biztosítanak az anyának és gyermekének a női részlegen belül. Norvégiában ugyancsak nincs speciális részleg, itt arra van lehetőség, hogy egyes fogvatartottak büntetésük egy részét anya-gyermek házakban töltsék a börtönön kívül. Svédországban nagyobb szobákban történik az elhelyezés, mivel éves szinten kevés (kb. 10) gyermek marad a börtönkörnyezetben édesanyjával. A fenti példákkal szemben Németország 8, Portugália 10, az Egyesült Királyság 7 anya-gyermek részleggel rendelkezik.³⁰

Számos ország bátorítja a nőket, hogy anyatejjel táplálják gyermeküket. A Kirgiz Köztársaságban például a gyermeket szoptató anyával maradhat a csecsemő éjszakára is. A gyakorta kevésbé tápláló élelmezés miatt azonban jellemző, hogy a fogvatartott nők vagy nem tudnak megfelelő mennyiségű anyatejet adni gyermeküknek, vagy rosszabb esetben képtelenek az anyatejes táplálásra.³¹

²⁸ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison. 9.7.

²⁹ LOWIT, Nicola: *Women prisoners in England and Wales*. Ministry of Justice 2008.

³⁰ The Quaker Council for European Affairs: i. m. 49–52. pp.

³¹ ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 13–17. pp.

Gyermekek a börtön falain kívül

Ha az anya-gyermek közös elhelyezés nem lehetséges, a felek kapcsolattartása felértékelődik. Az írni-olvasni nem tudó gyermekek számára a telefonálások, illetve a látogatások jelentik az anyával való érintkezést. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy azokban az országokban, ahol a telefonálás széles körben elterjedt, az idősebb gyermekek körében a telefonálások nagyobb népszerűségnek örvendenek, mint az érintettek közötti levelezés. Írországból például jellemző, hogy a fogvatartottak több mint fele napi, illetve majdnem napi rendszerességgel beszél a családjával telefonon, míg csak 15%-ra tehető a minden héten levelet váltók aránya. Fontos tényező azonban, hogy a hívások hossza, illetve gyakorisága korlátozások alá eshet, és számolni kell annak költségvonzatával is.

A családi kötelek fenntartása érdekében sajátos kezdeményezést indítottak útjára az Egyesült Királyságban, melynek lényege, hogy a fogvatartott apák és anyák hangos meséskönyvet készítenek a gyermekeknek. A mesék CD-n, illetve DVD-n hallhatóak. Ez a projekt azon túl, hogy elősegítheti a szülő-gyermek kötelék erősödését, lehetőséget teremthet a fogvatartottaknak szülői szerepük és felelősségük újragondolására is.³² Emellett hozzájárulhat az olvasási készségek javításához is, tekintettel arra, hogy a fogvatartott szülők jelentős hányada küzd írás-olvasás problémákkal, amiből kifolyólag soha sem olvasott gyermekének.³³

Ugyancsak családérősítő szerepet tölthetnek be a börtönön kívül lebonyolított látogatások is, de sajnálatosan ennek elérhetősége a fogvatartott nők számára igen korlátozott. Európában Dánia és Németország büntetés-végrehajtása biztosítja e tekintetben a legtöbb lehetőséget.³⁴ A fogvatartott szülők gyerekei ingyenes nyári táboroztatásának ötlete az Egyesült Államokban Indiana államban fogalmazódott meg elsőként, majd itt került sor gyakorlati megvalósítására is. A tábor talán egyik legjelentősebb érdeme, hogy az együtt eltöltött idő során az általánosan megszokotthoz képest nagyobb mértékben teszi lehetővé a fizikális kapcsolatot anya és gyermeke között.³⁵

A családi látogatások pozitív hatása mellett érdemes hangsúlyozni, hogy a gyermek számára sok esetben felkavaró élmény az anya viszontlátása. Ilyenkor gyakorta újraélik a szülő elvesztését, ami megnövekedett agressziót vagy aggodalmat vált ki náluk. A fogvatartott nők egy része ezért utasítja vissza a látogatásokat. Egy USA-ban végzett kutatás arra világított rá, hogy a legtöbb szüleit meglátogató gyermek a negatív tapasztalatok (például a beszélgetés körülményei üvegfalon keresztül telefonnal) miatt csak egyszer vagy kétszer vállalkozott a családi látogatásra.³⁶

A gyermekek hiánya pedig kiváltója lehet a szuicid cselekményeknek. Az ún. Corston-jelentés³⁷ leszögezi, hogy a börtönön kívül a férfiak követnek el gyakrabban öngyilkosságot, de ez a helyzet a végrehajtási környezetben megváltozik. A jelentést készítő Jean Corston szerint a szabad társadalomban az anyaság egy olyan tényező,

³² E témáról bővebben: COLLINS, Katrina – HEALY, Julie – DUNN, Helen: *When a parent goes to prison. The Prison Development Work of Barnardo's Parenting Matters Project. No. 8. Policy and practice briefing.*

³³ A kezdeményezésről bővebben: www.storybookdads.co.uk

³⁴ KESTERMANN, Claudia: *Training curriculum for women's prisons – health aspects.* In: Dünkel, F. – Kestermann, C. – Zolondek, J.: *International study on women's imprisonment. Current situation, demand analysis and „best practice“.* University of Greifswald, 2005. 23. p.

³⁵ Penal Reform International: *Human rights and vulnerable prisoners.* 2003. 74. p.

³⁶ ROBERTSON, Oliver (2007): i. m. 24–25. pp.

³⁷ Home Office: *A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system.* 2007. 76. p.

amely védelmet nyújthat az öngyilkos magatartásokkal szemben, ez a faktor azonban a börtönkörnyezetben a gyermekektől való elszigetelés révén megszűnik.

Számolni kell továbbá azzal, hogy miként éli meg a gyermek az átvizsgálást, a fém-detektorok, kábítószer-kereső kutyák alkalmazását, a testi kontaktusok hiányát³⁸ a látogatások alatt. Ezekben a situációkban sok múlik többek között az őrszemélyzet felkészültségén, hozzáállásán. Egyes börtönökben már találkozhatunk gyermek-barát környezettel (gyermekbútorok, játszó terület kialakítása, családi szobák) is, de egyfajta megoldás lehet a látogatások tartamának, illetve gyakoriságának bővítése, családi napok szervezése speciális programokkal.³⁹ Ausztriában, Finnországban, hazánkban és Izlandon például speciális szobákat alakítottak ki a gyermekek számára. Hollandiában néhány börtön rendelkezik vendégházakkal, ahol a gyermekek édesanyjukkal tölthetik a hétvégét. Sajátos Kanada szabályozása, ahol a minimum, illetve közepes biztonsági kategóriába sorolt fogvatartott nők kérhetik az ún. Anya-Gyermek Programban való részvételüket vagy teljes, vagy részidős formában. Ez utóbbi esetén a gyermekek 12 éves korukig a hétvégéket, az iskolai szünetek idejét tölthetik együtt édesanyjukkal.⁴⁰ Dánia néhány börtönében engedélyezik a gyermekeknek, hogy a szülő szobájába menjenek, és ott töltsék el a látogatási időt. Belgiumban a legtöbb börtönben vannak gyermekek számára „szervezett” látogatások, illetve speciális alkalmakra (Mikulás) is készülnek az intézményekben. Horvátországban és Lengyelországban a gyermekekre tekintettel a látogatások időtartama hosszabbítható, illetve gyakoriságuk is növelhető. További pozitív példa az Egyesült Királyság gyakorlata, ahol a hozzátartozók pénzügyi segítséget kaphatnak havi kétszeri látogatás költségeinek (utazás, étkezés, szállás) fedezéséhez.⁴¹ Franciaországban pedig egy nem kormányzati szerv „kísérő szolgálatot” hozott létre azon gyermekek számára, akik kísérő hiányában, illetve annak akadályoztatása esetén nem tudják szüleiket felkeresni.⁴²

Milánóban ugyancsak egy nem kormányzati szerv szerepvállalása emelhető ki, amely a fogvatartott szülők és a gyermekek közötti kapcsolattartásban tölti be a mediátor szerepét. Azokban az esetekben ugyanis, amikor nincs olyan személy, aki az anya bebörtönzése esetén a gyermekről gondoskodna, a gyermek intézeti elhelyezésére kerül sor, így megszakadhat a felek között a kapcsolat. A szervezet egyrészt segít az anya számára felkutatni a gyermekét, másrészt felkészíti a nőket a gyermekkel való kapcsolattartásra, a találkozásokra.⁴³

A látogatások gyakoriságát tekintve az egyes országok szabályozásai igen eltérő képet mutatnak. Horvátországban például hetente kétszer, Dániában hetente egyszer látogathatja a gyermek az édesanyját, a Cseh Köztársaságban havonta egyszer három óra tartamban. Finnországban minden szombaton és vasárnap van látogatásra lehetőség, illetve családi találkozásokat szerveznek átlagban havi két alkalommal. Észtországban hosszú, illetve rövid tartamú látogatások között tesznek különbséget. A rövid időtartamú kapcsolattartásra havonta legalább egy alkalommal nyílik lehetőség három óra tar-

³⁸ Az Európa Tanácsi tagállamok körében végzett kérdőíves felmérés alapján Portugáliában a testi kontaktus a felek között nem lehetséges, Ausztriában a biztonsági fokozat függvényében alakul, míg Koszovóban csak az elítéltek számára biztosított, lévén az előzetesben lévő nőket üvegfalal választják el a látogatóiktól. Bővebben: The Quaker Council for European Affairs: i. m. 74–76. pp.

³⁹ The Quaker Council for European Affairs: i. m. 73. p.

⁴⁰ ALEJOS, Marlene: i. m. 35. p.

⁴¹ Eurochips: United Kingdom, letölthető: http://www.eurochips.org/uk_practical.html

⁴² ROBERTSON, Oliver (2007): i. m. 26. p.

⁴³ The Quaker Council for European Affairs: Country Report: Italy; www.quaker.org/qcea/prison

tamban, míg a hosszúra hat havonta, úgyszintén legalább egy esetben, maximálisan három nap terjedelemben. Koszovóban az elítélt nők hetente egyszer két órára, vagy hetente kétszer egy órára láthatják gyermeküket, míg az előzetesben lévők esetén a gyakoriság kérdésében a bíróság dönt. Ugyancsak a fogvatartotti kategóriák szerint differenciál a luxemburgi szabályozás is: az előzetesek számára havi hat, az elítélteknek pedig öt óra biztosított. Lengyelországban a látogatások gyakorisága a végrehajtási intézmények függvényében alakul: zárt börtönökben havonta két látogatás engedélyezett, a félignyitottakban három, míg a nyitottakban a látogatások száma nincs korlátozva. Bulgáriában az elítéltek esetén a látogatások számát tekintve ugyancsak nincs korlátozás.⁴⁴

A szabadulás után

A gyermek számára a börtönkörnyezet végleges elhagyása történhet az anya szabadításával, de sor kerülhet rá ezt megelőzően is. Ez utóbbi alapja lehet többek között, ha a hatóságok úgy vélik, hogy a távozás a gyermek érdekében történik, vagy a gyermek elérte azt az életkort, amikor tartózkodása már nem engedélyezhető, illetve ha az anyát olyan végrehajtási intézetbe szállítják át, ahol a közös elhelyezés nem biztosítható. Ezekben az esetekben a gyermek további felügyeletét, gondozását meg kell oldani, ami jobb esetben a családtagokra, rokonokra hárul, megfelelő elhelyezés hiányában azonban a gyermek állami gondozásba, nevelőintézetbe kerül.

A gyakorlatban néhány ország gondot fordít a gyermekek szabadításra való felkészítésére, annak érdekében, hogy könnyebben alkalmazkodjanak a megváltozott környezethez. Az Egyesült Királyságban a londoni Holloway büntetés-végrehajtási intézetből sétálni viszik a gyermekeket, többek között azzal a céllal, hogy megismerjék, megszokják a közlekedési zajokat. Indiában a börtönhatóságok állatkerti kirándulásokkal, piknikkel, mozi látogatásokkal igyekeznek a börtönön kívüli környezet bemutatására.

Egyes országok rugalmasan kezelik az életkori szabályt és figyelembe veszik az anya szabadításának időpontját. Így például az Egyesült Királyságban az egyébként engedélyezettnél még két hónappal tovább maradhat a gyermek, ha az anya szabadulása arra az időre esik.⁴⁵ Hasonló szabályozás figyelhető meg hazánkban is, ahol indokolt esetben további hat hónappal meghosszabbítható a gyermek anya-gyermek részlegben tartózkodása, ilyenformán maximum 1 éves koráig lehet együtt édesanyjával.

Általánosságban elmondható, hogy a gyermek távozása esetén gyakorta jelentősen visszaesik az anya-gyermek közötti kapcsolattartás. Ennek okai között szerepelhet többek között a látogatások, illetve egyéb kapcsolattartási formák költségvonzata, a nagy távolság, a gyermek szállításáról gondoskodó személyek akadályoztatása.

A fentiekben túlmenően a szülő bebörtönzésével együttjáró problémák sajátos módon nem érnek véget a szabadítással. A gyermek részéről gyakorta megfigyelhető például, hogy erősebb kötődést mutat azon személy iránt, aki különélés esetén a szabadságelvonás alatt róla gondoskodott, nem tudja kezelni az anya visszatérésével járó helyzetet. Különösen igaz ez azokban az esetekben, ha a gyermek életkorából adódóan nem, vagy nem nagyon emlékszik a szülőjére. A család egységét emellett egy rövid tartamú fogva tartás is képes megbontani. A bebörtönzés jelentheti ugyanis az otthon elvesztését (a

⁴⁴ The Quaker Council for European Affairs: i. m. 74–76. pp.

⁴⁵ ROBERTSON, Oliver (2008): i. m. 19–23. pp.

bérleti díj nem fizetése miatt), az állás elvesztését, ami szükségszerűen megnehezíti az elvesztett szülői felügyeleti jog visszaszerzését. Másrészt számos országban a szociális támogatások a gyermekes szülőket részesítik előnyben. A Fawcett Society Jelentése a nők szabadulás utáni helyzetét ezért egy 22-es csapdjához hasonlította: a gyermekek feletti felügyeleti jog visszaszerzése nehézségekbe ütközik, ha a nő nem rendelkezik lakással, de lakást nehéz szerezni, ha nem gondoskodnak a gyermekükről.⁴⁶

Az anya bebörtönzés alatti munkavégzése, szakképzése sem garancia arra, hogy a szabadulás után is talál munkát. Ebben szerepe lehet a büntetett előlethez fűződő előítéleteknek éppúgy, mint a munkalehetőségek korlátozott voltának. A pénzügyi bizonytalanság ilyenformán ugyancsak kihatással van a családi kapcsolatokra.

A fentiek túlmenően fontos tényező, hogy a szülő bebörtönzése nemcsak kriminalitásának indikátora, hanem magában hordozza a gyermek kriminalitásának veszélyét is. Számos tanulmány⁴⁷ mutatott rá ugyanis, hogy a bebörtönzött szülők gyermekei igen gyakran tanúsítanak antiszociális magatartást későbbi életük során.⁴⁸ A gyermek jövőbeli kriminális magatartása szempontjából ilyenformán meghatározó befolyásoló körülmény a szülő bűnözői múltja, ami kihatással lehet a gyermek iskolai tanulmányokban való visszaesésére, és a szülő bebörtönzése miatti intézeti elhelyezésére is. Anglia és Wales felnőtt börtönnépességének például egynegyede volt állami gondozásban gyermekkorának egy részében.

A családi kötelek ápolása, a megfelelő családi háttér mindemellett kulcsfontosságú lehet a szabadult fogvatartottak visszaesése szempontjából is. Egy kutatás megállapításai szerint például azon fogvatartottak körében, akiket családjuk a bebörtönzésük tartama alatt nem látogatott meg, csak az érintettek fele töltötte ki eredményesen a feltételes szabadságot, míg azoknál, akiket legalább háromszor meglátogattak, ez az arány 70% volt.⁴⁹

---

⁴⁶ The Fawcett Society: Women and the criminal justice system, March 2004. 45. p. Elérhető: <http://www.fawcettsociety.org.uk/index.asp?PageID=432>

⁴⁷ Lásd például MURRAY, Joseph – FARRINGTON, P. David: *Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course*. Journal of child psychology and psychiatry 2005/12.; MURRAY, Joseph: *The effects of imprisonment on families and children of prisoners*. In: Liebling, A.& Maruna, S (eds.): *The effects of imprisonment*. 2005.; MILLER, Keva: *The impact of parental incarceration on children: an emerging need for effective interventions*. Child and Adolescent Social Work Journal 2006/4.

⁴⁸ A Corston-Jelentés említést tesz egy olyan esetről, amikor három generáció nőtagjai is megfordultak fogvatartotként ugyanazon büntetés-végrehajtási intézetben. Home Office: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. 21. p.

⁴⁹ ROBERTSON, Oliver (2007): i.m. 40–45. pp.

ZSUZSANNA JUHÁSZ

PROTECTION OF WOMEN PRISONERS AND THEIR CHILDREN

(Summary)

The decision whether to allow a child to live in prison with his/her mother involves two options: do you separate a child from her/his mother or have the child live in prison? Most countries allow children - in limited circumstances - to live in prison with their mothers. There are always limited on how long this can be for, so that when children reach a particular age or developmental stage, they have to leave, but rules about when children must leave prison frequently include some flexibility to allow them to stay longer, if the mother herself is shortly to be released. Most countries agree that there is a point after which the negative effects of being in prisons (the restrictive environment, few or no other children, lack of the contact with the rest of the family) outweigh the positive of staying with an imprisoned mother, but they don't agree when the age is. So this age range varies widely (from a few days to six years). At one end of the spectrum there is Norway, which bans children living in prison.

The conditions in which children in prison live vary widely between, and sometimes within countries, but almost all countries treat children living in prison differently from the rest of the prison population. Most countries in Europe only allow children to live in prison if there are specialist mother and baby facilities.

This study examines the situations which permit children to live in prisons and the practices that exist before, during and after imprisonment.